

ARCHÉ / Změna

První filosofové chtěli poznat to, co nevzniká ani nepomíjí, ale z čeho naopak všechno vzniká a do čeho všechno vzniklé zase zaniká (formulace Anaximandrova). To, co chtěli takto poznat, nazvali ARCHÉ. Tuto základní myšlenku dokonale zpochybnil především už sám Anaximadros, když prohlásil ARCHÉ za cosi neohraničeného a neurčitého; to, co nelze ohraničit ani vymežit, a ovšem tím spíše to, co je samo neurčité, nelze totiž ani poznat, neboť poznat můžeme jen to, co je určité svou ohraničeností a vymezeností. Thalés a Pythagoras jsou výslovně uváděni v souvislosti s prvními výzkumy geometrickými a pythagorejci i s výzkumy matematickými. To však znamená, že už věděli, že lze přece jen zkoumat a poznávat takové „skutečnosti“, které se nejen vůbec nemění, jakmile je jednou přesně míníme, ale jsou naprosto stejné pro všechny, kdo jsou s to je rovněž tak přesně mýnit. Jestliže pak Hérakleitos prohlásí, že se mění všechno, že „všechno teče“ (a zároveň přísně rozeznává pravdivé poznání skrze LOGOS od soukromých domněnek těch, kteří nejsou dost „probuzení“), musíme se pokusit to nějak rozumně interpretovat, tj. nepředpokládat, že byl v geometrii a v matematice prostě nevzdělán. Jako první se nám nabízí výklad, že Hérakleitos trojúhelníky a jiné geometrické útvary nezahrnoval pod to, čemu říkal „všechno“. Jestliže naproti tomu jen o málo mladší Parmenidés právě naopak veškerou změnu, ale také veškerou mnohost prohlašuje za pouhé zdání a ono „všechno“ ztotožňuje s „jedním (jediným)“, přihlašuje se tak sice k oné nejstarší filosofické myšlence poznání toho, co nevzniká ani nezaniká, ale dovádí ji se zvláštní rigiditou do zcela absurdních konců, když vyhlašuje její jsoucnost za vždy aktuální (později se užívá výrazu *aeternum nunc*, což ovšem ztrácí něco z oné extrémní vyostřenosti elejského typu, neboť *aeternus* souvisí s *aetas* - podobně jako české *věčný* souvisí se slovem *věk*, takže vlastně znamená *po věky trvající*). Sugestivita elejské vize nespočívá ani tak v Parmenidově HEN KAI PAN, nýbrž ve zkušenosti zasvěcenců do geometrie a matematiky; Platónovo pojetí anamneze je úzce spjato se zkušeností geometra, že nelze např. trojúhelník myslit jinak, takže shoda všech geometrií musí být založena na nevzniklosti a neproměnnosti idejí, stejně jako na původní obeznámenosti duší s těmito „pravými skutečnostmi“. Na této zkušenosti zajisté neubírá nic vynález (či objev?) jiných, neeuclidovských geometrií, neboť ani v nich nemají místo nahodilosti.

(Písek, 960204-1.)